

Végh Ferenc

Őrházak a Mura mentén A Muraköz épített védelme a Zrínyiek korában¹

A természet és fegyverek oltalmában: a Muraköz a 17. században

„Azt mondhatná ugyan valaki, hogy a két folyó, a Mura és a Dráva, melyek a Szigetet körülveszik, annak védelmét nagyban elősegítik. Ámde bizonyos és mindenki által ismert dolog, hogy a vízállás és a közönségesen és az év nagy részén át oly alacsony, hogy az ellenség bárhol és bármikor, télen és nyáron áthatolhat a szigetre tetszése szerint betörhet. De még magas vízállásnál is, kivált a mostani háborús időkben igen gyakran megtörtént, hogy a törökök a folyón minden akadály nélkül átkeltek. Ebből következik és bizonyos, hogy a Muraköz, a szomszédos vidékek és határok az ellenség betörései, rablásai, fosztogatásai és hódoltatásai ellen koránt sem biztos és jövőben sem lesz, hacsak – mint egy zárt erőd – jószámú magyar hadinépvel állandóan és kitartóan nem védelmeztetik és mindazon helyek és erődök, melyeket még részben boldogult édes atyám, a folyó partján itt-ott emeltünk, meg nem szálhatnak és védelemre be nem rendeztetnek.”²

Zrínyi VI. Miklósnak (?–1625), a katona-költő nagybátyjának 1603-ban írott sorai a későbbi évtizedekben is helyállónak bizonyultak. Kanizsa oszmán megszállása idején (1600–1690) ugyanis immáron a Muraköz is közvetlenül ki volt téve ellenséges támadásoknak, amelyeknek a Mura mint határfolyó – mint arról az idézet is meggyőzően tanúskodik – önmagában nem tudta útját állni. A tájegység határvédelmének megszervezéséhez ugyanakkor optimális feltételeket teremtett, hogy a század derekára a Zrínyiek csáktornyai uradalma kis túlzással lefedte a Muraköz területét. A tájegység végváraiban állomásozó félezres királyi katonaság felett mint „Légrád és a Muraköz kapitánya” Zrínyi Miklós (1620–1664), utóbb öccse, Péter (1621–1671) rendelkezett, amely így külön várkörzetet alkotott a Kanizsa ellen vetett végvidéken belül. Ezt a központi forrásokból finanszírozott haderőt hatékonyan egészítette ki a birtokosok magánhadereje.³

¹ Kutatásunk az OTKA PD 108.391 sz. projekt keretében valósult meg, amelyért ezúton mondunk köszönetet.

² ÖStA Zst. HKR Akten. Karton 20. 1604. Februar Exp. 51. fol. 7–12. Magyar fordítása Szepesi G.: Zrínyi-iratok a cs. és kir. hadi levéltárában 1603-ból. *Hadtörténelmi Közlemények*, 6. (1893), 1. 505.

³ A Muraköz védelmi szervezetének és katonatársadalmának bemutatását terjedelmi okokból e helyütt mellőzzük. Erre vonatkozóan lásd Végh Ferenc: Zrínyi Miklós és Péter, a törökellenes határvédelem szervezői. A Muraköz védelmi rendszere a 17. század közepén. In Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota (szerk.): *Várostromok és Közép-Európa Zrínyi Miklós (1620–1664) korában*. Eger, Dobó István Vármúzeum, 2017. 217–246.

(Vég)várak, erődített helyek és őrházak a folyamközben

Zrínyi VI. Miklós sorai igazolják, hogy a (vég)várak, erődített helyek és a Mura partján emelt őrházak együtteséből álló védelmi infrastruktúra alapjait a századfordulón rakták le. A folyamköz védelmi rendszerének természetes és, mondhatni, „idegközpontja” a centrális fekvésű csáktornyai vár volt, amely nemcsak a birtokos család rezidenciájául szolgált, hanem a félsziget legjobban kiépített és felszerelt erőssége is volt.⁴ Giovanni Giuseppe Spalla itáliai hadmérnök 1670-ben készült alap- és látrajzának tanúsága szerint – az akkor már felerészben kincstári kezelésben lévő – négy, kis méretű sarok- és egy kapubástyával rendelkező erősséget kettős vízesárok övezte.⁵ A Zrínyi VII. Miklós által 1657 tavaszán megkezdett átépítés során tűnt el a korábban szabálytalan nyolcszög formájú, rondellákkal megerősített palánkfalú erősség, amelyet Johann Ledentu 1639. évi látrajza, egy ismeretlen szerzőségű váralaprajz, illetve a Zrínyi fivérek egy évvel korábbi osztálylevele örökített meg.⁶ Spalla hiteles rajzának tanúsága szerint 1670-ben a nagy részben palánk szerkezetű kötőgátak egy téglalap alaprajzú reneszánsz palotát fogtak körül, amely a belső vár volt.⁷ Az újabb horvát műemlékvédelmi-restauratori vizsgálatok a délkeleti szárny kialakítását Zrínyi Miklós időszakára datálják, következésképpen az erősség átépítése a palotatómb bővítésével vehette kezdetét.⁸ Csáktornya vára csak Zrínyi Péter letartóztatásakor (1670) lépett kényszerűen a végházak sorába azáltal, hogy előbb a folyamközött megszálló reguláris hadsereg regimentjeinek egyes századai, utóbb az 1675-ben felállított német szabad század fegyveresei adták az őrségét.⁹

Légrad ellenben már a Szigetvár elvesztését (1566) követő évtől a végvárláncolat súlyponti eleme lett, amelynek karbantartása a Muraköz lakóinak törvényi kötelessége

⁴ Végh Ferenc: Csáktornya várának ismeretlen alaprajza 1680-ból. Zrínyi Miklós építkezéseinek kronológiájához. *Castrum*, 22. (2019), 1–2. 93–105. A vár építéstörténetének egyetlen magyar nyelvű feldolgozása: Koppány Tibor: A költő Zrínyi és Csáktornya várának átépítése. In Bubyák Orsolya (szerk.): *„Ez világ mint egy kert...”*. *Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. Budapest, MTA Művészettörténeti Intézet – Gondolat, 2010. 153–166. A horvát nyelvű munkák sorából kiemelhető Ivan Srša: Čakovečki stari grad za Zrinskih. *Kaj*, 41. (2008), 6. 67–97. Képi megjelenítéseire Mirko Marković: *Hrvatski gradovi na starim planovima i vedutama*. Zagreb, AGM, 2001. 95–100.

⁵ Végh (2019): i. m. 98.; Papp-Váry Árpád: *Magyarország története térképeken*. Budapest, Kossuth–Cartographia, 2005. 475–476.; Pálffy Géza: *Európa védelmében. Haditérképészet a Habsburg Birodalom magyarországi határvidékén a 16–17. században*. Második, javított és bővített kiadás. Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2000. V. melléklet; Lejka Perči: *Tlocrt i veduta tvrđave u Čakovcu od G. G. Spalla. Muzejski vjesnik*, 18. (1996), 18–19. 105–107.

⁶ Végh (2019): i. m. 93–105. Zrínyi VII. Miklós és Péter osztálylevelét közli Horváth Zita (szerk.): *A Muraközi uradalom gazdasága és társadalma a 17–18. században. Válogatott források*. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a mutatókat készítette Gyulai Éva – Horváth Zita – Turbuly Éva. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2010. 94–95. Az építkezés kezdetére vonatkozóan: *Vitnyédi István levelei 1652–1664. Adalékul a XVII. század politikai és erkölcstörténetéhez*. Közli: Fabó András, 1871, 15., 57., 65., 66., illetve Tóth Péter: *Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái III. 1656–1716*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2012. 15.

⁷ Srša (2008): i. m. 67–97.

⁸ Srša (2008): i. m. 67–97.

⁹ ÖStA KA ZSt. HKR. Prot. Exp. Bd. 337. (1670) fol. 270.; FHKA AHK HFU R. Nr. 278. 1670. Juni fol. 269–270.

volt.¹⁰ Építéséhez Tahy Ferencnek, a Balaton és Dráva közötti végek első főkapitányának 1566 őszi szemleútja adhatta meg a végső lökést, amely során a – később kanizsainak nevezett – végvidékbe integrálandó zalai várak megerősítéséről született döntés.¹¹ A négyzetes alaprajzú, sarkain rondellával megerősített, feltűnően kicsiny palánkvár elsőként Giulio Turco 1571/1572 fordulóján készült alaprajzán látható; ennek látképpárja sajnos elkallódott.¹² Ledentu 1639. évi, déli irányból készült tusrajza is csak kevés részletet jelenít meg a végházról.¹³ Spallának a végvárvárosról készített alaprajza azonban elárulja, hogy a település délkeleti szegletében megbúvó végvár körbástyáit időközben olasz rendszerűre cserélték.¹⁴ Kotori végházának létezéséről a tizenöt éves háború (1591–1606) időszakától rendelkezünk adatokkal.¹⁵ A 18. század elején mezővárosi rangra emelkedett település és végvárának létrejötte minden bizonnyal Kanizsa török kézre kerülésével függhetett össze, pontosabban azzal a körülménnyel, hogy a Mura határfolyóvá lépett elő.¹⁶ Spalla 1670. évi alaprajza, amely egyébiránt a végvár egyetlen ismert korabeli ábrázolása, egy négyzetes palánkerődöt örökített meg a háromszatú település délnyugati szegletében.¹⁷ Kollonich Lipótnak, a Magyar Kamara elnökének 1678. őszi, az alábbiakban még sokat hivatkozott muraközi szemleútja idején Kotoriban egyetlen kőépület sem állt.¹⁸ Légrád és Kotori mellett ez idő tájt Goricsány, Hudosán, illetőleg Tornischa és Domasinec (és esetleg más muraközi települések) is fogadhattak be uralkodó által fizetett fegyvereseket.¹⁹ Ezen településeket azonban – jelen ismereteink szerint – sohasem említették a végházak sorában, így minden bizonnyal pusztán palánktechnikával erősített helyek lehettek. Kivételt egyedül Tornischa képezett: a Batthyányaktól 1644-ben zálogba vett településen ugyanis valószínűleg középkorban épült kastély is állt.²⁰

Bél Mátyás tudósítása szerint a török időkben Perlakot és Nedelicet is (mint minden bizonnyal a többi muraközi mezővárost is) palánkfal vette körül, amelyeken éjjel-nappal őrszemek vigyáztak veszély esetén fegyverbe szólítva a lakókat.²¹ Megerősíteni látszik ezt az is, hogy Spalla említett Muraköz-térképén Csáktornya települését is ilyen védmű

¹⁰ CJH 1899, 562–564. 1567/17. tc. A tájegység legkeletibb végháza tudvalévőleg 1710 előtt még a folyamban feküdt. Csak ezt követően, a Dráva mederváltozása miatt vált előbb szigetté, majd került át annak jobb partjára.

¹¹ Végh Ferenc: A keszthelyi végvár megerősítésének történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 113. (2000), 2. 432–434.

¹² Lejka Perčić: Neki prikazi tvrđave Legrad iz 16-17. stoljeća. *Muzejski vjesnik*, 9. (1986), 9. 15.

¹³ Ljudevit Krmpotić: *Izveštaji o utvrđivanju granica Hrvatskoga Kraljevstva od 16. do 18. stoljeća*. Hannover–Karlobag–Čakovac, Naklandi zavod Hrvatski zapisnik, 1997. 257.

¹⁴ Miroslav Klemm: Planovi Čakovca, Legrada i Kotoribe iz druge polovice 17. stoljeća u Bečkom vojnopovijesnom muzeju. *Radovi za znanstveni rad JAZU*, (1986), 1. 198.

¹⁵ ÖStA KA ZSt. HKR Akten Karton 20. Exp. 51. fol. 5–6.; Szepesi (1893): i. m. 500.

¹⁶ Juraj Kolarić: *Povijest Kotoribe*. Zagreb, Župni ured Kotoriba, 1992. 14.

¹⁷ Klemm (1986): i. m. 196.

¹⁸ ÖStA FHKA SUS Handschriftensammlung. Hs. 450. fol. 19.

¹⁹ MNL OL P 125 Esterházy család hercegi ágának lt. Pál nádor. No. 9940.

²⁰ ÖStA FHKA SUS Handschriftensammlung. Hs. 450. fol. 25–26.

²¹ Bél Mátyás: *Notitia Hungariae novae historico geographica. Elaboravit Matthias Bel. Comitatum ineditorum. Tomus secundus in quo continentur comitatus Soproniensis, Castriferrei, Szaladiensis et Vesprimiensis*. Operi edendo praefuit et praefatus est Tóth Gergely. Budapest, Magyar Országos Levéltár – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2012. 497–498.

övezi.²² Gyorsan és olcsón megépíthető fa-föld védművek oltalmazhatták a Mura mentén fekvő, katonaparasztok által lakott falvakat is, amelyek lakóinak oroszlánrésze volt a török portyák elhárításában. A Zrínyi VII. Miklós (1620–1664) által 1650 októberében kiadott telepítő pátensének fellelése óta a katonaparaszti szervezet muraközi megjelenésének dátumaként egységesen annak keletkezési évét jelöli meg a kutatás.²³ Egy Zala vármegye közgyűlési iratai között fennmaradt szolgabírói jelentés azonban nem hagy kétséget afelől, hogy a katonaparaszti hadszervezet már egy évtizeddel korábban, 1639-ben is fennállt a Dráva–Mura közén. Ekkor ugyanis Hegyi András főszolgabíró Vörös Bálint esküdt kíséretében vizsgálatot folytatott le annak tárgyában, hogy Zrínyi Miklós és öccse, Péter Novakóc, Dekanóc, Dvorische, Torchische, Szent Vid, Szelnik, Újfalu és Alsó Domború települések lakosságát katonai szolgálatra kötelezték. Ennek ellenszolgáltatásaként lemondtak bizonyos földesúri járandóságokról.²⁴ Az eddig feltételezettnél egy évtizeddel korábbi időpont alighanem a katonaparasztság megjelenésének egzakt dátuma is egyben. A Zrínyi fivérek egy évvel korábbi osztálytétele ugyanis a Mura menti őrhelyeken még zsoldosok tartásának kötelezettségét írta elő a feleknek, katonaparasztokról ellenben nem tett említést.²⁵ Nagy György László, a muraközi és murántúli fiskális javak adminisztrátora 1691-ben maga is úgy tudta, hogy körülbelül 50 évvel korábban állítottak ki katonaparasztokat a folyó melletti falvak jobbágyai közül.²⁶ A fegyveresek pontos száma közelebről nem határozható meg, megállapítható viszont, hogy hozzávetőleg kétharmaduk gyalogos szolgálatra volt kötelezve.

Górék a Mura mentén

„Miklós, a ma élő Zrínyi, végig a Mura partján, ahol a sziget mellett folyik (több napi járőföldön!), nagy költséggel őrtornyokat állított, egyrészt, hogy az örök meg tudják akadályozni az ellenség átkelését a folyón, másrészt, hogy amikor valamilyen elsütik az ágyút, a többi sorban veszi és továbbadja a jelzést, a partot védő katonaság, mintha harci kürtöt hallott volna, mindenünnen a veszedelem helyére siethessen.”

Mark Forstall, a Zrínyi VII. Miklós felkérésére 1664-ben készített, kéziratban maradt családtörténetében ezen okokkal magyarázta a Légrádtól egészen Ráckanizsáig húzódó őrháláncolat létesítésének szükségességét, egyértelműen megbízója kezdeményezésének tulajdonítva azt.²⁷ Evlia Cselebi, aki az 1664. évi oszmán hadjárat során ellenséges katonaként, három évvel korábban pedig egy rab kiváltása ügyében követként lépett a Muraköz területére, mindkét útja kapcsán megemlékezett a határvédelmi rendszer ezen elemé-

²² Végh (2019): i. m. 98.

²³ Zimányi Vera: Adatok a dunántúli hajdúk történetéhez. *Századok*, 94. (1960), 1–3. 286–302. 287.

²⁴ MNL ZML IV.1.b. Közgyűlési iratok. 1640. Közli Végh Ferenc: A Muraköz katonatársadalma Zrínyi Miklós és Péter birtoklása idején (1638–1671). In Varga Szabolcs (szerk.): „*Hír a dicső tettek ragyogása*”. *Tanulmányok a Zrínyi család és Szigetvár történetéből*. Szigetvár, Szigetvári Várbaráti Kör, 2011. 182–183.

²⁵ Horváth (2010): i. m. 163.

²⁶ ÖStA FHK A AHK HFU R. Nr. 344. 1691 Oktober fol. 418. (W 2267. t.)

²⁷ Marcus Forstall: A Zrínyi grófok hősi családjának története. In Bene Sándor – Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyiek a magyar és horvát történelemben*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2007. 324.

ról.²⁸ Josip Bedekovich, a csáktornyai pálos rendház priorja, aki a tájegység 18. század derekán még élő emlékezetét vetette papírra, a két idézett kortársával lényegileg egyező leírást hagyott az utókorra.²⁹ A tájegység épített védelméhez kell tehát sorolni a Mura menti órházak – eleddig alig ismert – láncolatát is. A Mura mellett Kanizsa közelsége okán ezekre különösen nagy szükség mutatkozott. A bő vízhozamú és gyors folyású, ám szélsőséges vízjárású határfolyón nagyszámú gázló segítette az oszmán portyázók átkelését, bár ahhoz rendszeresen „bórhajókat” is igénybe vettek.³⁰ Telente pedig gyakorta jégpáncél borította a folyót, megkönnyítve ezzel a támadók dolgát, akikre ösztönzőleg hatott, hogy a Muraköz hódolatlan területnek számított.³¹ A Dráva és a Mura köze így nem csak közelsége okán volt kívánatos célpont a zsákmányra éhes oszmán portyázók szemében. A nem hódolt, azaz oszmán szemszögből nézve „gazdátlan” folyamköz dűlása ugyanis sem kincstári, sem magánérdekeket nem sértett.³² Eppen ellenkezőleg: a muraközi falvak adófizetésre kényszerítése mind az államhatalom, mind az új alattvalók szerzésében érdekelt potenciális javadalombirtokosok részéről felettébb kívánatos volt.

A Mura melletti fa őrtornyok sajnálatos módon nem keltették fel a véghelyekre és végházakra fókuszáló magyar (vár)kutatás érdeklődését.³³ A horvát historiográfia is csak a szlavón és horvát végvidékek órházainak kutatását tekintette feladatának.³⁴ A korabeli magyarsággal görénak nevezett (latinul *specula/excubiae*, németül *Skarthaus*, az oszmán-török nyelvből kölcsönzött *csárdák*, esetleg *kula* kifejezéssel jelölt) őrtornyokat határfolyamok esetében jellemzően hidak, révek, gázlók mellett, magasabb térszíneken emelték, hogy azokból az ellenség átkelési kísérleteit észlelve időben jelt adhassanak.³⁵ A 17. században a Kulpa mentén épült ki hatékonyan működő órházláncolat, amely a déli irányból érkező oszmán portyáktól oltalmazta Szlavónia keresztény kézen maradt terüle-

²⁸ „Zerin-oglu határszéli kirintijén belül egymástól ágyúlovésnyi távolra a dombokon sorba állított vigyázó vagyis híradó tornyok vannak, mindegyik telides-tele katonával. Bármely oldalról jöjjön az ellenség, az azon oldalon lévő toronyból egy ágyút sütnek el.” Evlia Cselebi: *Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660–1664*. Az előszót és a szómagyarázatot írta, a jegyzeteket átdolgozta Fodor Pál. Budapest, Gondolat, 1985. 67–68.

²⁹ „Omnes pagi cis Muram fluvium Legradino incipiendo, usque ad Mursko Szredische, quod Hungarico idiomate Szerdahely dicitur, homines meri militares temporibus Zriniorum, è quibus Turca partes Transmuranas possidebat, extiterint, perpetuasque diurnas, atque nocturnas excubias in pluribus altis praestegis, sive turribus excubitoriis, aut speculis, seu ut vulgus hujus vocitabat chardakis vel kulis, egerint, simulque animadverso hoste mortarium pulveribus pyriis onestum unum post aliud succenderint, taliterque omnem vicinam plebeam, ac nobilitarem ad arma capienda pro repellendo inimico excitaverint, nullo alio censu dominio obligati.” Josip Bedekovich: *Natale solum magni ecclesiae doctoris sancti Hieronymi in rudieribus Stridonis occultatum*. Neostadii Austriae, ex typographeo Mulleriano, 1752. 283.

³⁰ Zrínyi Miklós: *Zrínyi Miklós összes művei*. Szerkesztette és az utószót írta Kovács Sándor Iván. Budapest, Kortárs, 2003. 523., 628., illetve 527., 534–535., 641–642.

³¹ Zrínyi (2003): i. m. 474–475.

³² MNL OL P 1314 A herceg Batthyány család lt. Missiles. No. 5411. Csáktornya, 1638. július 14. Zrínyi Péter Batthyány Ádámhoz.

³³ A témával érintőlegesen foglalkozott Perjés Géza: A Muraköz védelme. In Perjés Géza: *Zrínyi Miklós és kora*. Budapest, Osiris, 2002. 66–132., különösen 102., 108–109.

³⁴ Milan Kruhek: *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljestva tijekom 16. stoljeća*. Zagreb, Institut za suvremenu povijest, 1995. 36–37.

³⁵ A göré funkcionális és építészeti jellemzőire mindmáig alapvető Takáts Sándor: A magyar erősségek. In Takáts Sándor: *Rajzok a török világból*. II. Budapest, MTA, 1915. 66–71.

tét.³⁶ A Dunántúlon a Rábán túli területeket és Győrt védelmezte hasonló – a helytörténeti indíttatású kutatásoknak köszönhetően egyre jobban ismert – megfigyelő és jeladó rendszer.³⁷ Előbbihez éppen a Mura és Dráva közti szolgált példaképül, ahol a riasztás vételekor két mérőföldről is igyekeztek a kijelölt gyülekezőhelyre.³⁸ Az Érsekújvár 1663. évi elvesztését követően, a Vág mellett kiépítendő őrházrendszer kapcsán is mintaként hivatkoznak a Mura menti górékra.³⁹ Az Una mentén már a 15–16. században is léteztek hasonló őrházak, amelyek létesítésében a térségben kiterjedt birtokokkal rendelkező Zrínyiek jártak élen; a muraközi őrtornyok közvetlen előképét tehát leginkább a horvát–bosnyák határtérségben kereshetjük.⁴⁰

Kollonich Lipót kamaraelnök 1678. őszi muraközi szemleútja során felmérte a folyamközi őrházláncolatot is, amiről részletes német nyelvű beszámoló készült.⁴¹ Ludwig R. Souches-nak, a szlavón-petrinjai végvidék főkapitányának kérésére alig öt évvel korábban Pavessich Gergely, a kincstárra szállt Zrínyi-javak adminisztrátora által végrehajtott felmérés latin nyelvű jegyzőkönyve szerencsés módon ugyancsak fennmaradt.⁴² Összevetésük – a szórványadatokkal kiegészítve – lehetővé teszi az őrházak építészeti jellemzőinek a rekonstruálását a kamarai birtokigazgatás (1670–1694) első évtizedében. Ezek alapján tudjuk, hogy a muraközi górék is négy cölöpön álló, fedett konstrukciók voltak, amelyek építéséhez és folyamatos karbantartásához a folyamköz nagy kiterjedésű erdői szolgáltatott építőanyagot. A fa őrházakat a jelek szerint árok és sánc ölelte körül, amelyen palánkfal futott körbe. 1678-ban a górék jó részét lepusztult állapotban találták, közülük több, példának okáért a domasineci és a novakóci, fedetlen volt.⁴³ Fejes István légrádi vicekapitány 1680. évi költségkimutatásából az is kiderül, hogy a górékat – vélhetően a belövések okozta tűzveszély miatt – kívül sárral tapasztották, illetve hogy belül egy kemence is helyet kapott, amely mellett a vártán lévő k melegedhettek.⁴⁴ Minden kétséget kizáróan hiteles képi ábrázolás jelenleg nem ismert a Mura

³⁶ Milan Kruhek: Stvaranje i utvrđivanje obrambene granice na Kupi u toku XVI i XVII stoljeća. In Dragutin Pavličević (szerk.): *Vojna krajina. Povijesni pregled – historiografija – rasprave*. Zagreb, Sveučilišna Naklada Liber – Centar za povijesneznosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984. 218., 252.

³⁷ Baráth Zsolt: A Rába mint védelmi vonal a 17. században. Védelmi munkálatok és létesítmények a folyó Vas megyei szakaszán. *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények*, 41. (2014), 1. 31–53.; Vadas, András: A River between Worlds: Environment, Society and War along the River Raab/Rába (c. 1600–1660). In Peter Štih – Žiga Zwitter (szerk.): *Man, Nature and Environment between the Northern Adriatic and the Eastern Alps in Premodern Times*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze u Ljubljani, 2014. 242–258.; Pálffy Géza: *A császárváros védelmében. A Győri Főkapitányság története 1526–1598*. Győr, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 1999. 169–170.

³⁸ Gellén Zsolt: A Rába védelmében. In R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Táj és történelem*. Budapest, Osiris, 2000. 252.

³⁹ „Summae etiam requiritur, ut terra cis Vagum existens defendatur, quae sic fieri posset, si nimirum ad ripam fluvii certa loca vigiliarum erigerentur, in quibus Hajdones collocarentur, uti in Croatia et Insula Murakeöz defacto quoque practicatus.” Rakovszky István: Eszterházy Pál relatioja 1674-ben. *Történelmi Tár*, 14. (1891). 265.

⁴⁰ Kruhek (1995): i. m. 36–37.

⁴¹ ÖStA FHK A SUS Handschriftensammlung. Hs. 450.

⁴² MNL OL MKA E 41 Litterae ad cameram exaratae. 1673. No. 262. (7643. t.).

⁴³ ÖStA FHK A SUS Handschriftensammlung. Hs. 450. fol. 4–25.

⁴⁴ MNL OL P 1314 A herceg Batthyány család lt. Missiles. No. 13622. Légrád, 1680. április 2. Fejes István Batthyány Kristófhöz.

menti őrházokról. Az Udvari Haditanács iktatókönyvi bejegyzése azonban elárulja, hogy 1673 májusában az őrházakról és Légrádról alap- és látrajz is készült, ez azonban jelenleg is lappang.⁴⁵ Giovanni Giuseppe Spalla 1670 tavaszán a Muraközről készült mappáján 21, névvel ellátott őrhely rajza is helyet kapott, ám ezek minden bizonnyal csupán szemantikus ábrázolások.⁴⁶ Légrád ugyanekkor készült, ugyancsak az itáliai hadmérnök által jegyzett ábrázolásán látható Nagy és Szabados görék ugyanis más képet mutatnak.⁴⁷ Utóbbi, toronyszerű építmények tekinthetők hiteles(ebb) látképnek, ám ezek is mindössze annyival egészíthetik ki eddigi ismereteinket, hogy a görékat sátortető fedte. Stjepan Glavač varasdi jezsuita 1673. évi Szlavónia-térképe is sajnos csak jelzésszerűen tünteti fel a muraközi őrhelyeket.⁴⁸

A Mura menti görék mindössze néhány fős személyzete szakállas puskákkal, olykor mozsárral vagy kis kaliberű ágyúval is rendelkezett, amelyekhez részben a stájer rendek jóvoltából jutottak hozzá.⁴⁹ Az osztrák tartomány ugyanis esetileg – más szomszédos magyar nagybirtokosokhoz hasonlóan – a Zrínyieknek is kiutalt több-kevesebb hadianyagot. A fegyverek gyakorta javításra és pótlásra szorultak, de a puskaporból is hiány mutatkozott, különösen a visszafoglaló háború idején. Ennek oka a gyakori riasztás mellett az volt, hogy – a végvárakhoz hasonlóan – a görékon is lövettek a keresztény hadak sikereinek örömeire.⁵⁰ 1686 áprilisában a légrádi sereg négy göréra egy-egy szakállast kért, és egy tarackot, illetőleg utóbbihoz kartácsot is, ami alátámasztja Forstall idézett állítását, miszerint a görék katonaságának nemcsak jeleznie kellett az ellenség átkelését, hanem azt hátráltatni is.⁵¹ Igazolja ezt az is, hogy két évvel korábban az átkelő törökök egyikével a görés végzett.⁵² Ugyanekkor a törökök tarackot vontattak a kákonyai göré elé, ami ugyancsak viszonylagos erődítettségük mellett szól.⁵³ Az őrházak védelmi szerepkörét azért szükséges nyomatékosan hangsúlyozni, mert a kutatás ezekre máig rendszerint mint szimpla jelzőtoronyokra tekint. A Mura-parti állandó, veszéllyel teli strázsálás komoly tehertételt jelenthetett az őrházak személyzete számára, aminek azok nem minden esetben tettek maradéktalanul eleget. Például 1677 nyarán a Légrádroz tartozó egyik göré őre sem volt a helyén a törökök rablása idején. A riasztólövést ezért a közelben lévő pásztorok adták le a görés szakállasából. Mivel azonban nem értettek

⁴⁵ „De Souches Veldtmarschallh. raichet ein Abriß undt Profill der Scartheüßer in der Insul Murakös, und des Orths Leograd.” ÖStA KA ZSt. HKR Prot. Exp. Bd. 343. (1673) fol. 372–373., Reg. Bd. 344. (1673) fol. 203–204.

⁴⁶ Papp-Váry (2005): i. m. 475–476.

⁴⁷ Klemm (1986): i. m. 197–199.

⁴⁸ Mirko Marković: *Descriptio Croatiae. Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*. Zagreb, Naprijed, 1993. 176–177.

⁴⁹ Zrínyi (2003): i. m. 475–476.

⁵⁰ MNL OL P 1314 A herceg Batthyány család lt. Missiles. No. 48208. Légrád, 1686. december 4. Szőkey János Batthyány Ádámhoz.

⁵¹ MNL OL P 1314 A herceg Batthyány család lt. Missiles. No. 28616. Légrád, 1686. április 22. Légrádi sereg Batthyány Ádámhoz.

⁵² MNL OL P 1314 A herceg Batthyány család lt. Missiles. No. 28623. Légrád, 1684. augusztus 5. Légrádon lakozó szolgák Batthyány Kristófhoz.

⁵³ MNL OL P 1314 A herceg Batthyány család lt. Missiles. No. 28623. Légrád, 1684. augusztus 5. Légrádon lakozó szolgák Batthyány Kristófhoz.

a fegyver használatához, annak elsütésekor súlyosan megégtek, és az őrházban tárolt puskapor is lángra kapott.⁵⁴ Darabos Miklós légrádi kapitány büntetésképpen ötvenet veretett a vétkes góresra, de a szigorú büntetés a jelek szerint nem érte el célját. A kapitány következő szemleútja idején is éppen a Murában halászott az őrszem, aki újfent fenytésben részesült. Az őrszemélyzet másik tagja elmenekült, így próbálta elkerülni a rá váró jogos büntetést.⁵⁵

Az őrházak száma és lokalizációja

Az 1678. évi Kollonich-féle vizitáció 24 góré létezéséről tudósít, míg Pavessich Gergely a fél évtizeddel korábbi terepbejárása során kettővel kevesebbet rögzített.⁵⁶ Nem említi ugyanis a szemenei góré, jóllehet az Spalla 1670. évi térképén is helyet kapott, míg az ugyancsak hiányzó ferketineci őrház létezése mellett logikai megfontolások szólnak.⁵⁷ Szinte bizonyos tehát, hogy az 1670-es évek elején is két tucat őrház vigyázta éjjel-nappal a Mura jobb partját. Ezek közé sorolták a Peklenica és Ráckanizsa közötti öt strázsa helyet is, jóllehet azok a vasvári békekötés (1664) óta pusztán álltak.⁵⁸ Ezeket és a többi romos őrházat Julius Graf von Porto alezredes, a Muraköz parancsnoka 1678 tavaszától öntevékenyen állította helyre, illetőleg a Kollonich-féle szemlebizottság döntött újjáépítésükről.⁵⁹ Zrínyi Miklós az 1641-ben, a stájer rendekhez írt kérvényéhez mellékelte, saját kezűleg rajzolt térképvázlatán mindössze 16 *fortalitiuum*ot tüntetett fel, amiből következőleg a górék száma folyamatosan nőtt.⁶⁰ Ez részben azzal magyarázható, hogy a Batthyányak turnischai birtoktete 1644-ben zálogképpen Zrínyi Péter kezére került, aminek eredményeként a Mura menti őrházláncolat immáron hézagmentessé vált.⁶¹ Turnischa, Miklóc, Krisóc és Ferketinec területén ugyanis már a Batthyányak birtoklása idején is legkevesebb három góré állt, amelyekbe hajdúkat is szerződtettek.⁶² A Mura menti őrházak köre mindazonáltal időről időre módosulhatott is. Legalábbis ezt sejteti, hogy az 1670-es évek elején Légrád és Kotori között – mint az alábbiakban látni fogjuk – tételesen hét strázsa létezése igazolható, holott a költő és hadvezér 1661-ben

⁵⁴ MNL OL P 1314 A herceg Batthyány család lt. Missiles. No. 9798. Légrád, 1677. június 12. Darabos Miklós [Batthyány Kristófhöz].

⁵⁵ MNL OL P 1314 A herceg Batthyány család lt. Missiles. No. 9798. Légrád, 1677. június 12. Darabos Miklós [Batthyány Kristófhöz].

⁵⁶ ÖStA FHK A SUS Handschriftensammlung. Hs. 450.

⁵⁷ Nagy góré, Szabad vajdáké, Szabad góré, Katona góré, Szanyari góré, Köz góré, Új góré, Hergyavicza góré, Hudósányi (2x), goricsányi (2x), Domasinszki góré, Novakóczy góré, Turnischai góré, Krisóczy góré, Miklóczy góré, Pekleneczy, Szerdahelyi, Új Udvardi (2x), Rác Kanizsa. MNL OL MKA E 41 Litterae ad cameram exaratae. 1673. No. 262. (7643. t.).

⁵⁸ MNL OL MKA E 41 Litterae ad cameram exaratae. 1673. No. 262. (7643. t.).

⁵⁹ ÖStA FHK A SUS Handschriftensammlung. Hs. 450. fol. 23–26., 33–34.

⁶⁰ Pálffy (2000): i. m. 52.

⁶¹ Koltai András: *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*. Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2012. 463.

⁶² MNL OL P 1314 A herceg Batthyány család lt. Missiles. No. 43393. Dekanóc, 1636. június 10. Simoni János Batthyány Ádámhoz.

kilenc őrhely létezéséről tudósított. Ezeket állítása szerint részben az uralkodó, részben saját költségén tartotta fenn.⁶³ Légrad és Ráckanizsa között légvonalban mintegy 40 km a távolság, így a már a Zrínyiek idejében is létező 24 őrház átlagosan másfél-két kilométerre állhatott egymástól. Légrad körül azonban ennél láthatólag sűrűbben helyezkedtek el, ami igazolhatja Evlia Cselebi állítását, miszerint a görék ágyúlövésnyi távolságban követték egymást.⁶⁴

A görék magyar és horvát elnevezéseit – meglehetősen eltorzult ortográfiával – Giovanni Giuseppe Spalla már említett olasz nyelvű Muraköz-térképe örökítette meg, amely elárulja, hogy azok rendszerint egy közeli településről vagy határrészről (úgy mint Szemenyei, Kákonyai), valamely jellemzőjükről (Nagy, Új stb.) vagy a benne szolgálókról vették nevüket.⁶⁵ Utóbbinál maradv a Légrad és Kotori között elhelyezkedő hét göré közül hármat a légrádi királyi fizetésű katonák, kettőt az ottani, zsold nélkül szolgáló szabadosok (*libertini*) őriztek, míg a kotori végváriak gondjaira egy őrhely volt bízva.⁶⁶ A „Köz göré” onnan kapta nevét, hogy abban mindkét uradalomfél birtokosa egy-egy görést volt köteles fizetni, illetéknéppen az közös volt. A kamarai rész örét egyébként esztendei szolgálata fejében 1673-ban 25 magyar forint illette meg, de az összeg a jelek szerint később emelkedett.⁶⁷ Ebben a csárdákban Kollonich útja idején az 1675-ben felállított csáktornyai német szabad század hat katonája is szolgálatot teljesített. Nyolc bajtársuk a Zrínyi-Újvár romjaival szemben elhelyezkedő sáncban látott el őrszolgálatot, ahova egy löveget is szükségesnek ítélték.⁶⁸ A Kotoritól nyugatra található őrhelyek személyzetét ellenben a két uradalomfél katonaparasztsága biztosította, amelynek tehát nem csak az ellenséges betörések elhárításában jutott kitüntetett szerep. Goricsány és Hudosán lovassá és hajdúvá tett parasztjai példának okáért a településeik területén emelkedő két-két vigyázóhely őrizetéről gondoskodtak.⁶⁹ A Muraköz nyugati peremén fekvő Mura-szerdahely mezőváros és Ráckanizsa falu nem tartozott ugyan a katonatelepülések közé, lakosságuk mégis kollektíven volt köteles a görékon őrséget adni.⁷⁰

⁶³ Zrínyi (2003): i. m. 326.

⁶⁴ „A Mura folyó partján, egymástól egy-egy ágyúlövésnyi távolban épült tornyok voltak. Mikor ezekben a tornyokban lévő parázna hitetlen magyarok minket megláttak, mindegyik toronyban egy-egy ágyút kezdtek elsütni s az ágyú hangja egyszerre az egész ellenséges országot felrázta s mindenfelé értesültek rólunk.” Evlia (1985): i. m. 577.

⁶⁵ Natgore, Sabotgore, Katanska, Kakugna, Zeniarski, Sangarska, Pogoriletz, Zschukitz, Gornia, Novi Chiardak (2x), Lescoska, Letinska, Komparia (?), Kolikovina, Domaszinka, Novaztrasa, Zemeninzka, Melikutetz, Turuska (2x). Vö. Lejka Perčič: Prilog poznavanju zemljovidu Međimurja 16.-17. stoljeća. *Kaj*, 31. (1998), 2. 98.

⁶⁶ MNL OL MKA E 41 Litterae ad cameram exaratae. 1673. No. 262. (7643. t.); ÖStA FHKA SUS Handschriftensammlung. Hs. 450. fol. 17.

⁶⁷ „Giurka Bashae ztrasana na kotoribskom csordaku, kojemu samo drugomu poloviczu plachie ad nasze Czeszarzke strane, na letto dan ide gotovih pencz fhun 25, od strane pak Gozpe Groffinie tulikay.” HDA–785 Obitelji Zrinski i Frankopani. Komorska uprava. Konfiscirana vlastelinstva i posjedi. Čakovec. 3.3.8.8.9.; „custodis vigiliae apud Kottory 31 Ft. 25.d.” ÖStA FHKA AHK Hoffinanz Ungarn R. Nr. 278. 1681. Februar fol. 186. „custos speculae chardak Bassa dictae” ÖStA FHKA AHK HFIÖ Miszellen R. Nr 165. fol. 133–137.

⁶⁸ ÖStA FHKA SUS Handschriftensammlung. Hs. 450. fol. 17.

⁶⁹ ÖStA FHKA SUS Handschriftensammlung. Hs. 450. fol. 19–34.

⁷⁰ ÖStA FHKA SUS Handschriftensammlung. Hs. 450. fol. 31–34.

Katonaságukon kívül az őrhelyek karbantartásának módjában is eltérés mutatható ki. Légrád és az illetékességébe tartozó górék fenntartása ugyanis a diéta rendelkezései nyomán Zala és Somogy megyékben fekvő Zrínyi-birtokok lakosait terhelte a 17. században is.⁷¹ 1618-tól Alsó-Baranya településeit ugyancsak iderendelték, amelyeket nagy részben ugyancsak a főúri család bírt, vagy pontosabban jobbára bitorolt.⁷² A felszabadító háború (1683–1699) időszakában, a Budai és a Csáktornyai Kamarai Adminisztráció által készített birtokösszeírások tanúsága szerint ekkortájt másfél száz falu és pusztá volt Zrínyi Ádámé Baranya megyében.⁷³ Egy 1675. évi kimutatás Légrád tartozékként 406 (!) falut számszerűsít az oszmánok megszállta országrészben. Ez a szám azonban valószínűleg az 1664-ben elpusztított Kiskomáromhoz tartozó településeket is magában foglalja, amelyekre Légrád és Zalavár helyőrsége egyaránt igényt formált. Légrádhoz ingyenmunka tekintetében korábban Szigetvár, Pécs, Siklós (és nagy valószínűséggel Berzence), „tartományai” tartoztak, míg Kapos, Koppány, Segesd és Babócsa körzeteinek lakói Kiskomárom várerődítési munkáihoz tartoztak munkáskezet biztosítani.⁷⁴ Légrád és a közeli strázsahelyek reparációjához tevőlegesen azonban csak a somogyi települések lakói járulhattak hozzá. Baranya falvai ugyanis jellemzően pénzzel váltották meg ezen kötelezettségüket, amelyből Zrínyi Péter idején 1500 forint bevételhez jutott a Muraköz legkeletibb végháza.⁷⁵ 1614 előtt, tehát amikor a Zrínyiek még Vas megyei birtokokkal is rendelkeztek, azok szintén Légrádhoz voltak kötelesek ingyenmunkát szolgáltatni. Könnyen elképzelhető, hogy azt a viszonylag nagy távolság miatt a vasiak is inkább pénzben tudták le.⁷⁶ Úgy tűnik, hogy a katori végházhoz is tartozhattak hódoltsági falvak, bár ezekről a törvények külön nem tesznek említést.⁷⁷ 1670 után a katonaparasztok által őrzött górékat a fiskus és Zrínyi Miklós özvegyének feladata volt karbantartani, amire bizonyára a folyamközi települések lakói voltak kötelezve.⁷⁸ Korábban, a Zrínyi Péter és Maria Sophia Löbl között 1667 júliusában létrejött megállapodás értelmében a felek tartoztak gondoskodni a rájuk eső őrházak karbantartásáról. A Magyar Kamara 1670. évi birtokba kerülése után tehát pusztán fenntartotta a korábbi gyakorlatot.⁷⁹ 1649 és 1664

⁷¹ CJH 1899, 562–565. 1567/17. tc.

⁷² CJH 1900a, 208–213. 1622/37. tc, 282–285. 1630/3. tc., 350–352. 1635/92. tc., 514–517. 1647/153. tc.; CJH 1900b, 268–271. 1681/7. tc.

⁷³ MNL OL MKA E 156 U et C. Fasc. 90. No. 32a., Fasc. 66. No. 14. Megjegyzendő, hogy ez a szám némileg magasabb az újabb kutatás által meghatározott értéknél (129). Gattermann (2005): i. m. 46. Ennek okait készülő tanulmányunkban kívánjuk részletesen kifejteni, illetve ebben adjuk közre a baranyai települések jegyzékét is.

⁷⁴ MNL OL P 1314 A herceg Batthyány család levéltára. Missiles. No. 9796. Körmend, 1676. január 21. Darabos Miklós Verner Jánoshoz; No. 36129. Csáktornya, 1677. május 25. Pavessich Gergely és Pathy János Batthyány Kristófhoz.

⁷⁵ MNL OL MKA E 41 Litterae ad cameram exaratae. 1673. No. 262. (7643. t.), 1682. No. 281. (7657. t.)

⁷⁶ Tóth Péter: *Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1595–1600.* H. n., Vas Megyei Levéltár, 1989. 720.

⁷⁷ MNL OL P 1314 A herceg Batthyány család lt. Missiles. No. 48226. Kotori, 1688. április 20. Szőkegy János és Inkey János Batthyány Ádámhoz.

⁷⁸ MNL OL MKA E 41 Litterae ad cameram exaratae. 1673. No. 262. (7643. t.)

⁷⁹ MNL OL MKA E 148 NRA Fasc. 1092. No. 7.

között, amikor Zrínyi VII. Miklós egy személyben bírta a csáktornyai uradalom mindkét felét, értelemszerűen egyedül őt terhelte a görék karbantartásának kötelezettsége.

Épített védelem és hadszervezet

A muraközi őrházláncolat mint esettanulmány azért is szerfelett tanulságos, mert kivételes rálátást enged az épített védelem és a hadszervezet kölcsönhatására. Egy tartalmi jegyei alapján 1606 és 1609 közé keltezhető várjegyzék kilenc muraközi strázsahelyet sorol fel.⁸⁰ Ezekben ez idő tájt 200 lovas és félezer gyalogos szolgált az uralkodó zsoldján, akik rendkívüli (*extraordinarius*) katonaságként Kanizsa elvesztése után érkeztek a Muraközbe.⁸¹ A későbbiekben viszont kétségkívül már a birtokosok katonasága vigyázta az őrházakat. Bizonyítja ezt, hogy a Zrínyi fivérek az uradalom 1638. évi felosztásakor az öt strázsán és az azokban szolgálatot teljesítő 110 főnyi katonaság fenntartásának terhén is megosztottak. Zrínyi Miklósnak Malikutecz és Szemenye őrházak jutottak, amelyekben 20–20 katonát tartozott fizetni, míg Péternek a Szemenye alatti őrházban és a „Réten való új strázsán” kellett ugyanennyi fegyverest tartani. A Csuk strázsán szolgáló harmincfős katonaságot pedig közösen javadalmazták a testvérek.⁸² Minden bizonnyal a királyi katonaság számának csökkenése szorította rá a Zrínyieket arra, hogy pótlásukra saját költségükön fizessék a strázsahelyek láthatólag nem csekély őrseregét. A végváriak száma ugyanis 1625-re 300-ra esett vissza, nem számítva közéjük Légrád 200 főnyi, gyalogosokból álló helyőrségét.⁸³ Ez viszont anyagilag nyilvánvalóan megterhelő lehetett a birtokosok számára, akik szabadulni igyekeztek a tekintélyes kiadási tételtől. A fegyveresek száma azonban amiatt is elmaradhatott a szükségestől, mivel a veszélyes szolgálatra vállalkozókból is hiány mutatkozott.⁸⁴ Zrínyi VII. Miklós és Péter főként az őrházak katonaszükséglete miatt (hangsúlyozzuk: együtt) dönthetett 1639-ben a határ menti falvak hajdúsításáról. A fivérek tehát voltaképpen a királyi katonaság hiányát előbb fizetése, utóbb a náluk olcsóbb szabados státuszú fegyveresekkel ellensúlyozták. A görék számának növekedése és a katonaparasztság megjelenése között tehát szoros összefüggés vélelmezhető. Forstall célzatos tudósítása tehát, miszerint a Mura-parti

⁸⁰ Úgymint Kákonya, Kotor, Letenye, Bonya, Ördöglíka, Szemenye, Malikutecz, Peklenca, Szerdahely. MNL OL. P 1314 A herceg Batthyány család levéltára. Katonai iratok. 252. cs. fol. 671–672. A Batthyány család levéltárosa, Iványi Béla 1630 körülre datálta a kimutatást. Minthogy a dokumentum tanúsága szerint a keszthelyi helyőrség ekkor Szigligetben állomásozott, az valójában 1606 és 1609 között keletkezhetett. Lásd Végh Ferenc: *Birodalmak határán – a Balaton partján. Keszthely végvárváros a XVI–XVII. században*. Budapest, Históriaantik, 2007. 69–73.

⁸¹ E helyütt megjegyzendő, hogy a strázsahelyek listája csaknem azonos a Zrínyi IV. György által 1600/1601. fordulóján készített – korábban tévesen 1582-re datált – térképvázlatán szereplő őrhelyekkel. Ezek: Kákonya, Kotori, Letenye, Bononia, Ördöglíka, Szemenye, Malikotecz, Hotiza, Ráckanizsa. Kelenik József: Egy végvidék születése. A Kanizsa ellen vetett végek kialakulásának története, 1600–1601. In Hausner Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Budapest, Argumentum, 2005. 329.

⁸² Horváth (2010): i. m. 163.

⁸³ ÖStA FHKA AHK HFU R. Nr. 130. 1626 Juni. fol. 54–59.

⁸⁴ Végh (2011): i. m. 182–183.

örházláncolat kiépítése Zrínyi VII. Miklós nevéhez köthető, korrekcióra szorul. Vitán felül áll ugyanakkor, hogy az ő működése idején lép elénk a kiforrott struktúra a maga teljességében.

Rövidítések

AHK	Alte Hofkammer
Bd.	Band
cs.	csomó
d.	doboz
é. n.	év nélkül
Exp.	Expedít
Fasc.	Fasciculus
fol.	Folio
FHKA	Finanz und Hofkammerarchiv
Ft	forint
HDA	Hrvatski državni arhiv
HFIÖ	Hoffinanz Innerösterreich
HKR	Hofkriegsrat
h. n.	hely nélkül
köt.	kötet
KA	Kriegsarchiv
ld.	lásd
lt.	levéltára
MNL	Magyar Nemzeti Levéltár
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
No.	Numerus
OL	Országos Levéltár
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv
Prot.	Protocollum
Reg.	Registratur
R.N.	Rote Nummer
SUS	Sammlungen und Selekte
sz.	szám
t.	tekercs
tc.	törvénycikk
U et C.	Urbaria et Conscriptiones
uo.	ugyanott
uő.	ugyanő
vő.	vesd össze
ZSt.	Zentralstellen

Muraközi helységnév-azonosító

A tanulmány törzsszövegében, pragmatikus megfontolásból, a muraközi települések kora újkorban leginkább használatos névalakjainak alkalmazása mellett döntöttünk, azok eredeti írásmódját – az archaikus „z” elhagyásától eltekintve – megőriztük. E helyütt zárójelben adtuk meg az adott helység 1913. évi hivatalos magyar és mai horvát (illetőleg

szlovén) nevét. Amennyiben a település időközben egy másik, ma is létező helységbe olvadt bele, akkor annak neve szerepel a listán. A török kor végére pusztásodott falvakat kihúzással jelöltük.

Alsó Domború	(~, Donja Dubrava)
Csáktornya	(~, Čakovec)
Dekanóc	(Dékánfalva, Dekanovec)
Domasinec	(Damása, Domašinec)
Dvorische	(Törökudvar, Turčišće)
Ferketinec	(Alsóferenczfalva, Ferketinec)
Goricsány	(Muracsány, Goričan)
Gyurgyánc	–
Hudosán	(Hodosány, Hudošan)
Kotori	(Kotor, Kotoriba)
Krisóc	(Muraszentkereszt, Križovec)
Légrád	(~, Legrad)
Miklóc	(Mikófa, Ferketinec)
Muraszerdahely	(~, Mursko Središće)
Nedelic	(Drávavásárhely, Nedelišće)
Novakóc	(Muratújfalu, Novakovec)
Nova Vész	–
Perlak	(~, Prelog)
Ráckanizsa	(~, Razkrižje)
Strigó	(Stridóvár, Štrigova)
Szelnik	–
Szent Vid	(Muravid, Donji Vidovec)
Turchische	(Törökudvar, Turčišće)
Turnische	(Bottornya, Podturen)
Újfalu (másként Kotta)	–

Felhasznált irodalom

- Baráth Zsolt: A Rába mint védelmi vonal a 17. században. Védelmi munkálatok és létesítmények a folyó Vas megyei szakaszán. *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények*, 41. (2014), 1. 31–53.
- Bedekovich, Josip: *Natale solum magni ecclesiae doctoris sancti Hieronymi in ruderibus Stridonis occultatum*. Neostadii Austriae, ex typographeo Mulleriano, 1752.
- Bél Mátyás: *Notitia Hungariae novae historico geographica. Elaboravit Matthias Bel. Comitatum ineditorum. Tomus secundus in quo continentur comitatus Soproniensis, Castriferrei, Szaladiensis et Vesprimiensis*. Operi edendo praefuit et praefatus est Tóth Gergely. Budapest, Magyar Országos Levéltár – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2012.
- CJH: Corpus Juris Hungarici. (Magyar Törvénytár) 1000–1526. évi törvénczykkek. Magyarázó jegyzetekkel kíséri Márkus Dezső. Budapest, Franklin-Társulat, 1899.
- CJH: Corpus Juris Hungarici. (Magyar Törvénytár) 1608–1657. évi törvénczykkek. Magyarázó jegyzetekkel kíséri Márkus Dezső. Budapest, Franklin-Társulat, 1900a.
- CJH: Corpus Juris Hungarici. (Magyar Törvénytár) 1657–1740. évi törvénczykkek. Magyarázó jegyzetekkel kíséri Márkus Dezső. Budapest, Franklin-Társulat, 1900b.

- Evlia Cselebi: *Evlia Cselebi török világotutató magyarországi utazásai 1660–1664*. Az előszót és a szómagyarázatot írta, a jegyzeteket átdolgozta Fodor Pál. Budapest, Gondolat, 1985.
- Forstall, Marcus: A Zrínyi grófok hősi családjának története. In Bene Sándor – Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyiek a magyar és horvát történetében*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2007. 321–378.
- Gattermann, Claus Heinrich: *Die Baranya in den Jahren 1686 bis 1713. Kontinuität und Wandel in einem ungarischen Komitat nach dem Abzug der Türken*. Göttingen, Universitätsverlag Göttingen, 2005. Online: <https://doi.org/10.17875/gup-2005-372>
- Gellén Zsolt: A Rába védelmében. In R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Táj és történelem*. Budapest, Osiris, 2000. 232–254.
- Horváth Zita (szerk.): *A Muraközi uradalom gazdasága és társadalma a 17–18. században. Válogatott források*. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a mutatókat készítette Gyulai Éva – Horváth Zita – Turbully Éva. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2010.
- Kelenik József: Egy végvidék születése. A Kanizsa ellen vetett végek kialakulásának története, 1600–1601. In Hausner Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Budapest, Argumentum, 2005. 311–357.
- Klemm, Miroslav: Planovi Čakovca, Legrada i Kotoribe iz druge polovice 17. stoljeća u Bečkom vojnopovijesnom muzeju. *Radovi za znanstveni rad JAZU*, (1986), 1. 193–202.
- Kolarić, Juraj: *Povijest Kotoribe*. Zagreb, Župni ured Kotoriba, 1992.
- Koltai András: *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*. Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2012.
- Koppány Tibor: A költő Zrínyi és Csáktornya várának átépítése. In Bubryák Orsolya (szerk.): *„Ez világ mint egy kert...”*. *Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – Gondolat, 2010. 153–167.
- Krmpotić, Ljudevit: *Izvjestaji o utvrđivanju granica Hrvatskoga Kraljevstva od 16. do 18. stoljeća*. Hannover–Karlobag–Čakovec, Naklandi zavod Hrvatski zapisnik, 1997.
- Kruhek, Milan: Stvaranje i utvrđivanje obrambene granice na Kupu u toku XVI i XVII stoljeća. In Dragutin Pavličević (szerk.): *Vojna krajina. Povijesni pregled – historiografija – rasprave*. Zagreb, Sveučilišna Naklada Liber – Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984. 214–258.
- Kruhek, Milan: *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*. Zagreb, Institut za suvremenu povijest, 1995.
- Marković, Mirko: *Descriptio Croatiae. Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*. Zagreb, Naprijed, 1993.
- Marković, Mirko: *Hrvatski gradovi na starim planovima i vedutama*. Zagreb, AGM, 2001.
- Pálffy Géza: *A császárváros védelmében. A Győri Főkapitányság története 1526–1598*. Győr, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 1999.
- Pálffy Géza: *Európa védelmében. Haditérképészet a Habsburg Birodalom magyarországi határvidékén a 16–17. században*. Második, javított és bővített kiadás. Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2000.
- Papp-Váry Árpád: *Magyarország története térképeken*. Budapest, Kossuth–Cartographia, 2005.
- Perčić, Lejka: Neki prikazi tvrđave Legrad iz 16-17. stoljeća. *Muzejski vjesnik*, 9. (1986), 9. 15–17.
- Perčić, Lejka: Tlocrt i veduta tvrđave u Čakovcu od G. G. Spalla. *Muzejski vjesnik*, 18. (1996), 18–19. 105–108.
- Perčić, Lejka: Prilog poznavanju zemljovida Međimurja 16.-17. stoljeća. *Kaj*, 31. (1998), 2. 89–101.
- Perjés Géza: A Muraköz védelme. In Perjés Géza: *Zrínyi Miklós és kora*. Budapest, Osiris, 2002. 99–137.
- Rakovszky István: Eszterházy Pál relatioja 1674-ben. *Történelmi Tár*, 14. (1891). 257–266.

- Srša, Ivan: Čakovečki stari grad za Zrinskih. *Kaj*, 41. (2008), 6. 67–97.
- Szepesi G.: Zrínyi-iratok a cs. és kir. hadi levéltárában 1603-ból. *Hadtörténelmi Közlemények*, 6. (1893), 1. 498–508.
- Takáts Sándor: A magyar erősségek. In Takáts Sándor: *Rajzok a török világból*. II. Budapest, MTA, 1915. 1–132.
- Tóth Péter: *Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1595–1600*. H. n., Vas Megyei Levéltár, 1989.
- Tóth Péter: *Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái III. 1656–1716*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2012.
- Vadas, András: A River between Worlds: Environment, Society and War along the River Raab/Rába (c. 1600–1660). In Peter Štih – Žiga Zwitter (szerk.): *Man, Nature and Environment between the Northern Adriatic and the Eastern Alps in Premodern Times*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze u Ljubljani, 2014. 242–258.
- Végh Ferenc: A keszthelyi végvár megerősítésének történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 113. (2000), 2. 425–434.
- Végh Ferenc: *Birodalmak határán – a Balaton partján. Keszthely végvárváros a XVI–XVII. században*. Budapest, Históriaantik, 2007.
- Végh Ferenc: A Muraköz katonatársadalma Zrínyi Miklós és Péter birtoklása idején (1638–1671). In Varga Szabolcs (szerk.): *„Hír a dicső tettek ragyogása”. Tanulmányok a Zrínyi család és Szigetvár történetéből*. Szigetvár, Szigetvári Várbaráti Kör, 2011. 167–184.
- Végh Ferenc: Zrínyi Miklós és Péter, a törökellenes határvédelem szervezői. A Muraköz védelmi rendszere a 17. század közepén. In Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota (szerk.): *Várostromok és Közép-Európa Zrínyi Miklós (1620–1664) korában*. Eger, Dobó István Vármúzeum, 2017. 217–246.
- Végh Ferenc: Csáktornya várának ismeretlen alaprajza 1680-ból. Zrínyi Miklós építkezéseinek kronológiájához. *Castrum*, 22. (2019), 1–2. 93–105.
- Vitnyédi István: Vitnyédi István levelei 1652–1664. Adalékul a XVII. század politikai és erkölcs-történetéhez. Közli: Fabó András. *Magyar Történelmi Tár*, (1871), 15. 1–272., 16. 1–278.
- Zimányi Vera: Adatok a dunántúli hajdúk történetéhez. *Századok*, 94. (1960), 1–3. 286–302.
- Zrínyi Miklós: Zrínyi Miklós összes művei. Szerkesztette és az utószót írta Kovács Sándor Iván. Budapest, Kortárs, 2003.